

ἐρημωθείσας ἐπαύλεις μας, τοῦτο θέλει εἶσθαι πάντοτε μέγα διὰ τὴν Γαλλίαν εὐεργέτημα.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν φόρον δὲν θέλει εἶσθαι δύσκολον νὰ παρεκκλίνῃ οὗτος ἀπὸ τὸ ρεῦμα, τὸ ὁποῖον τὸν φέρει εἰς Παρισίους καὶ εἰς τινὰς μεγάλας πόλεις· ἀλλ' ἐὰν πράγμα τι δύναται νὰ μετριάσῃ τὴν τάσιν ταύτην, τοῦτο εἶναι ἀναμφιβόλως ἢ ἐν τοῖς ἀγροῖς διατριβὴ τῶς ἐξασκούντων ἐπιβρόχην ἰδιοκτητῶν, οἵτινες οὕτω θέλουσιν ὑπερασπίζεαι ὀλίγον τι πλειότερον τὰ συμπεροντά των, ὅταν τὰ βλέπωσιν ἐκ τοῦ πλησίον.

Γον.

Περὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ δευτέρα αἰτία τῆς προόδου ἀποτελεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς πρώτης, ἀλλὰ διακρίνεται ἐν τῇ ἐφαρμογῇ. Αὕτη δὲ εἶναι τὸ ἐξαιρετικὸν δημόσιον πνεῦμα τῶν ἄγγλων, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἡδὴ αἰῶνος, διετήρησεν αὐτοὺς ἀβλαβεῖς τόσον ἀπὸ τὰς καταχρήσεις τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας, ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς ἐπαναστατικὰς ταραχάς· ἀμφοτέρωθεν ὀλέθρια πρὸς πᾶν εἶδος ἐργασίας. Οὐδὲν, δυνάμενον νὰ παραβληθῇ πρὸς τε τὸ τελευταῖον ἡμῖσι τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΑ', πρὸς τὴν βασιλείαν ὀλόκληρον τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' καὶ πρὸς τὰς φοβεράς καταγιγὰς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐμάστισέ ποτε τὸ εὐτυχὲς τοῦτο ἔθνος! Ὁ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, τοσοῦτον δι' ἡμᾶς κατατρεπτικὸς ΙΗ' αἰὼν ὑπῆρξε διὰ τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος ἐποχὴ διηνεκοῦς ἀναπτύξεως καὶ ὅταν ἡμεῖς ἐπανελάβομεν τὴν διακοπεῖσαν ὁρμὴν μας, οἱ ἄγγλοι εἶχον ἡδὴ ἐφ' ἡμῶν τὴν ὑπεροχὴν τῆς προόδου τῶν τριῶν τετάρτων τοῦ αἰῶνος!

Πρὸ διακοσίων ἐτῶν ἡ Γαλλία ἦτον, ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς γεωργίας, καθὼς καὶ εἰς πᾶν ἄλλο, μᾶλλον τῆς Ἀγγλίας προοδευμένη.

Τὰ δώδεκα ἔτη, τὰ μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Βερβέν (Ver-
vins) μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Βέρρίκου Δ', ἀποτελοῦσι μίαν τῶν

ώραιοτέρων περιόδων τῆς ἡμετέρας εὐτυχίας, τοσοῦτον, δυτυχῶς, ὀλιγοχρονίων καὶ σπανίων, αἵτινες ἀναφαίνονται κατὰ μακρὰ διαστήματα εἰς τὸ σκοτεινὸν καὶ αἱματόφυρτον ὕψισμα τῆς ἡμετέρας ἱστορίας. Ὁ χρονογράφος ἔχει ὀλίγιστα συμβάντα νὰ καταγράψῃ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν εὐτυχῶν τούτων ἐτῶν, κενῶν μόνον κατ' ἐπιφάνειαν, διότι ταῦτα δὲν παρουσιάζουσιν ἀληθῶς, οὔτε πολέμους, οὔτε σκηνὰς δραματικὰς· ἀλλ' ἡ μεγάλη δημοτικότης τοῦ Ἑρρίκου Δ', τοῦ μόνου βασιλέως, τὸν ὅποιον εἰλικρινῶς ἠγάπησε τὸ ἔθνος, ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὅποια τινὰ ἦσαν ταῦτα τὰ ἔτη. Ἀληθῶς ὁ Σουλλὺ εἶχε πολλὰ ἐλαττώματα. Ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ ἀπληγεία καὶ ἡ φιλαργυρία αὐτοῦ, ἤθελον καταστήσει αὐτὸν ἀνυπόφορον καὶ σήμερον ἐν ἔξῃ· ἄλλως τε καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν του αὐτὴν εἶχε προλήψεις ὑπερβολικὰς· ἀπιστρέφετο τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν, ἅτινα μόλις ἤρχιζον ν' ἀνατέλλωσι, καὶ ἀπέτυχεν, εὐτυχῶς, εἰς τὰς ὁποίας κατέβαλε προσπαθείας ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἐν Γαλλίᾳ διάδοσιν τῆς μεταξοσκωλικοτροφίας· ἀλλὰ μετὰξὺ ὄλων τῶν εἰδῶν τῆς πλάνης του, εἶχε καὶ μίαν ἰδέαν ὀρθήν. Ἐνόησε τὴν σπουδαιότητα τῆς γεωργίας, καίτοι παραγνωρίζων τὴν τοῦ ἐμπορίου, καὶ αἱ ἐνθαρρύνσεις αὐτοῦ ἤρκεσαν, ὅπως προκαλέσωσιν ἀνάπτυξιν τῆς γαλλικῆς γεωργίας ἀνήκουστον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ.

Συγγραφεὺς σύγχρονος, ὁ Ὀλίβιος δὲ Σέρ (Olivier de Serres), μᾶς ἄφησε βιβλίον θαυμάσιον, τὸ ὅποιον δικαίως θεωρεῖται ὡς εὐγλωττος μαρτυρία τῆς τότε γενικῆς πρὸς τὴν γεωργίαν ὀρμῆς, τὸ *Γεωργικὸν Θεάτρον*, ἰδὸν τὸ φῶς ἐν ἔτει 1600. Ὁ ἐκδότης ἦτον εὐγενὴς διαμαρτυρούμενος, κύριος τοῦ χωρίου Πραδὲλ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βιβαραι, ὅστις ἀποσυρθεὶς τῆς πόλεως ἔξῃ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγρῶν του κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ταραχῶν. Τὸ σύγγραμμά του, ὅπερ ἀφιερώνει εἰς τὸν Ἑρρίκον Δ', εἶναι συγχρόνως ἡ καλλιτέρα καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα γεωργικὴ πραγματεία, ὁμοία τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει εἰς οὐδεμίαν τῶν νεωτέρων γλωσσῶν. Τὸ ὄνομά του εἶναι μία ἀπὸ τὰς δόξας τῆς Γαλλίας. Οἱ ἐπελθόντες ὅμως δεινοὶ καιροὶ ἔθεσαν εἰς λήθην τὸ σύγγραμμα τοῦτο· ὅταν δὲ ἐπανεῖδε τὸ φῶς, πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν, μετὰ μίαν ἄλλην γενικὴν εἰρήνην, ἥτις ἔδωκε τὴν αὐτὴν ὠθησιν πρὸς τὴν ἐργασίαν, ὑπῆρξεν ἀληθῆς ἀνάστασις· οὕτως ἀνταμείβομεν ἡμεῖς τοὺς μεγάλους ἀνδρας! Ὅλαι αἱ πρακτικαὶ μέθοδοι ἦσαν γνωσταὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὀλιβιέ, ὅστις δίδει παραγγέλματα, τὰ ὅποια καὶ σήμερον ἐτι ἠδύναντο νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τοὺς γεωργοὺς μας. Ἡ

παραγωγή κατώρθωσε τότε μεγάλας προόδους εις ὀλίγα ἔτη, ἀπρὸς μεγάλην ὠφέλειαν τοῦ λαοῦ Σου, λέγει ἐν τῇ πρὸς τὸν βασιλέα ἀφιερῶσει, ὅστις ἐνδιατᾶται ἀσφαλῆς ὑπὸ τὴν σκῆν του, καλλιερῶν τὴν γῆν, ὑπὸ τὴν σκιά τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, Ἥτις ἔχει συμπαρέδρους τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εἰρήνην! »

Ὁ κακὸς δαίμων τῆς ἡμετέρας ἐθνικῆς τύχης δὲν ἐπέτρεψε νὰ παραταθῆ ἐπὶ πολὺ ἢ τῶν καλῶν γόνιμος ἡσυχία αὐτῆ. Ἡ δολοφονία τοῦ Εἰρήκου Δ' ἐθύθισεν αἰθίς τὴν Γαλλίαν εἰς τὸ χάος, ἀλλ' αἱ συνέπειαι τῆς ταχείας ταύτης στιγμῆς τῆς ἐλπίδος ὑπῆρξαν ἐπαισθηταὶ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ αἰῶνος. Τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ῥισχελιέ καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰ σπέρματα τοῦ πλούτου, ἅτινα εἶχον ἐναποτεθῆ τότε ἐντὸς τοῦ ἐδάφους. Ὅλαι αἱ ἱστορικαὶ πληροφορίαι θεβαιούσω, ὅτι κατὰ τὴν εὐτυχή ἐποχὴν ἐκείνην αἱ πεδιάδες τῆς Γαλλίας ἦσαν κατωκημέναι ὑπὸ πολυαριθμῶν εὐγενῶν, οἵτινες συνέχεον τὰ συμφέροντά των μ' ἐκεῖνα τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν. Ὁ ὀλέθριος χωρισμὸς, ὅστις ἐπροξένησε τὴν γενικὴν ἀπώλειαν, ἔλαβε χώραν πολὺ μετὰ ταῦτα.

Ὁ πολιτισμὸς, κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ἐπροχώρει ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον. Ἡ γεωργία, ὡς ὅλαι αἱ τέχναι, ἤνθησαν κατ' ἀρχὰς ἐν Ἰταλίᾳ. Ἡ Προβιγγία καὶ τὸ Λαγγεδόκ ὑπῆρξαν πολλὰ ἐνωρὶς τὰ μέρη τῆς Γαλλίας τὰ καλῆτερα γεωργημένα, ὡς ἐγγύτερα πρὸς τὴν φωτεινὴν ἐστίαν. Ὁ Ὀλιβιέ δὲ Σέρ ἐγεννήθη εἰς τὰ σύνορα τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν. Ἡ Μεγάλῃ Βρετανία, ὡς κειμένη πολὺ μακρὰν, ἔλαβε καὶ πολὺ ἀργώτερα τὴν ὠθησιν. Μετὰ τὴν βασιλείαν τῆς Εἰλισάβετ διετέλουν εἰσέτι οἱ ἄγγλοι ἐν πλήρει βαρβαρότητι. Ὁ Γκισιαρδέν (Guichardin) ὑπολογίζει εἰς δύο ἑκατομμύρια τὸν ὅλον πληθυσμὸν τῆς ἰδίως Ἀγγλίας κατὰ τὴν ἐποχὴν του· ἄλλοι τὸν ἀνάγουσιν εἰς τέσσαρα· λογίζεται σήμερον εἰς δεκαεπτὰ ἑκατομμύρια. Τὰ τρία τέταρτα τοῦ τόπου ἔμενον χέρσα· ληστρικαὶ συμμορίαι ἐλαφύραγωγρον τοὺς ἀγροὺς, τὸ δὲ ἔθνος ἀνήσυχον, βαθέως ταραττόμενον, ἐζήτει ν' ἀποκατασταθῆ, ἀλλὰ διήλθε μακρὰν σειρὰν ἐπαναστάσεων ἕως οὗ εὗρη τὴν ὀριστικὴν του μορφήν, καὶ ἐν τούτῳ ἡ γεωργία ἐπάσχειν, ὡς καὶ ὅλα τ' ἄλλα. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἡ Γαλλία ἐπώλει σίτον εἰς τὴν Μεγάλῃ Βρετανίαν.

Μετὰ τὸ 1688 τὸ πᾶν μετεβλήθη· σκιὰ ζοφερὰ ἐπεκτείνεται ἤδη ἐφ' ὅλης τῆς Γαλλίας, ἐξαντληθείσης ἀπὸ τὰς παραφροσύνας τοῦ Λουδοβίκου ΙΑ'. Ἡ Ἀγγλία, τ' ἀνάπαλιν, ἀνανεωθείσα καὶ ἀναγεννηθεῖσα λαμβάνει ὄρμην, ἣτις δὲν θέλει σταματήσει. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας ἐλαττοῦται ἀντὶ νὰ προοδεύσῃ, ὁ δὲ τῆς Ἀγγλίας αὐξάνει ταχέως. Ὁ Μποα-Γκιλβέρ (Bois Caillebert), ὁ Βωμπάν (Vauban) καὶ ὅλα τὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, βεβαιοῦσι τὴν βαθμιαίαν πτώσιν τῆς γαλλικῆς γεωργίας. Ἡ Ἀγγλία, τὸναντίον, ἐνῶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Στουάρτων δὲν παρήγαγε σιτηρὰ ἀρκετὰ διὰ νὰ τρέφῃται, μετὰ ἑκατὸν ἔτη ἀποκαθίσταται ἡ σιταποθήκη τῆς Εὐρώπης· καίτοι δὲ εἶχε νὰ διαθρέψῃ πληθυσμὸν διπλασιασθέντα, ὅστις ἔζη τότε πολὺ καλῆτερα ἢ κατὰ τὸ παρελθόν, ἐπώλει μολοντοῦτο ἤδη ἐν ἑως δύο ἑκατομμύρια ἑκατόλιτρα σίτου εἰς τὴν Ἡπειρωτικὴν Εὐρώπην, τοῦθ' ὅπερ εἶναι ποσὸν ὑπέρμετρον, ὡς ἐκ τῆς ἀτελείας τῶν τότε γνωστῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας. Ἰπελόγησαν, ὅτι ἡ Ἀγγλία, κατὰ τὸ τελευταῖον ἡμῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἐπώλησε πρὸς τοὺς γείτονάς της καὶ ἰδίως πρὸς τὴν Γαλλίαν σιτηρὰ ἀξίας ἐνὸς δισεκατομυρίου φράγκων.

Ἄλλ' ὡσαύτως πόσαι ἐπιτυχίαι διὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ πόσαι δυστυχίαι διὰ τὴν Γαλλίαν κατὰ τὴν ἀπαισίαν ταύτην περιόδον! πρῶτον μὲν ὁ τρομερὸς περὶ διαδοχῆς πόλεμος, αἱ σκληραὶ ἤτται τοῦ Μπλενχίμ (Blenhim), τοῦ 'Ραμιλλιί (Ramillies) καὶ τοῦ Μαλπλακέ (Malplaquet), ἡ ὑπαρξὶς αὐτῆ τῆς Γαλλίας διακινδυνεύσασα καὶ διασωθεῖσα ὡς ἐκ θαύματος εἰς Δεναίν (Denain)· μετὰ δὲ ταῦτα ὁ ἔτι καταστρεπτικώτερος ἑπταετῆς πόλεμος, ἡ ἤττα τοῦ 'Ροσμπάχ, ἡ ἀπώλεια τῶν στόλων καὶ τῶν ἀποικιῶν μας, καὶ τὸ ὑπουργεῖον τοῦ λόρδου Σιάταμ ὑψοῦν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Γαλλίας τὸ μεγαλεῖον τοῦ τύπου του! Ἡ πίστις τοῦ μὲν Βρεττανικοῦ ἔθνους θεμελιούται διὰ μακρᾶς σειρᾶς ἐπιτυχιῶν, τῆς δὲ Γαλλίας καταστρέφεται ἀπὸ τὰς βιαίας εἰσπραξεῖς τῶν ἐνοικιαστῶν τῶν δημοσίων προσόδων καὶ ἀπὸ τὰς φαντασιοπληξίας τοῦ συστήματος τοῦ Λάβ (Law). Ὁ μὲν ἀγγλικὸς λαὸς εὐτυχῆς καὶ ἐμπιστευόμενος εἰς τὴν κυβέρνησιν του, προσκολλᾶται εἰς αὐτὴν μετ' ἀφοσιώσεως, καὶ ἐπιδίδεται εἰς τὴν ἐργασίαν μετ' ἐμπιστοσύνης, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν εἰλικρινῶς ἐφαρμοζομένων νόμων καὶ τῶν λαμπρῶν νικῶν του· ὁ δὲ γαλλικὸς κατεστραμμένος, τεταπεινωμένος, καταθλιβόμενος, λειποτακτῶν ἀπὸ τῶν ἀφελίμων ἐργασιῶν, τῶν

ὁποίων τὸ δημόσιον ταμεῖον κατεβρόχθιζε τὰ προϊόντα, αἰσθάνεται διὰ τοὺς δεσπότης του ἀπέχθειαν καὶ καταφρόνησιν !

Ἡ γεωργία, καθὼς καὶ ἡ βιομηχανία, ἔχουσι πρὸ παντὸς ἄλλου ἀνάγκην ἀσφαλείας καὶ ἐλευθερίας διὰ νὰ ὑπάρξωσι καὶ ἀναπτυχθῶσιν. Ἐξ ὅλων τῶν πληγῶν, αἵτινες δύνανται νὰ καταθλίψωσιν αὐτάς, οὐδεμία ὑπάρχει τοσοῦτον θανάσιμος ὅσον ἡ κακὴ κυβέρνησις. Αἱ ἐπαναστάσεις καὶ οἱ πόλεμοι ἔχουσιν ἐνίοτε ἀνακωχὰς τινὰς τῶν καταστροφῶν ἢ κακὴ ὁμως κυβέρνησις οὐδεμίαν οὐδέποτε !

Διευθίθησαν ἔγγραφοι μαρτυρίαι ἀρκετὰ ἀσφαλεῖς ὅπως δι' αὐτῶν βεβαιωθῆ ἡ κατάστασις, εἰς ἣν εἶχε καταπέσει ἡ γαλλικὴ γεωργία, πρὸ ἐνὸς ἡδὴ αἰῶνος, ὑπὸ τὴν δηλητηριώδη ἐπιήρειαν συστήματος μισθοῦ· ταῦτα δὲ εἰσι τὰ ἄρθρα Σπόροι καὶ Ἐκμισθῶται τῆς Ἐκφυκλοπαιδείας, γεγραμμένα ἐν ἔτει 1750, ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, τοῦ διδάκτορος Κεσναίῦ (Quesnay). Ὀλόκληρον τὸ τότε ἔδαφος τῆς Γαλλίας (δηλ. ἐκτὸς τῆς Κορσικῆς καὶ μέρους τῆς Λοραίνης διότι ταῦτα δὲν ἀνῆκον τότε εἰς τὴν Γαλλίαν), ὑπολογίζεται ὑπὸ τοῦ Κεσναίῦ εἰς 800 ἑκατομμύρια στρέμματα, ἐξ ὧν 180 ἑκατομμύρια ἀπετέλουν τὸ καλλιεργούμενον μέρος, καὶ ἐκ τούτων πάλιν 30 μὲν ἑκατομμύρια στρέμματα ἀνῆκον εἰς τὴν μεγάλην γεωργίαν, τὴν ἐνεργουμένην ὑπὸ τῶν ἐκμισθωτῶν, οἵτινες μετεχειρίζοντο ἵππους διὰ τὰ ὄργώματα καὶ ἠκολούθουν σύστημα τριετῶν ἀμειψισπορῶν (σίτον, βρώμην καὶ ἀγρανάπαυσιν), μικρὰν δὲ τὴν τῶν γεωργῶν, εἴτε κολλιγῶν, οἵτινες μετεχειρίζοντο βόας καὶ σύστημα διετῆς ἀμειψισπορῶν, ἦτοι σίτον καὶ ἀγρανάπαυσιν. Ἡ διαίρεσις αὕτη φαίνεται ὅτι εἶναι ἀκριβεστάτη καὶ ἀνταποκρίνεται ἔτι καὶ σήμερον εἰς γεγονότα ὑπάρχοντα. Ἡ Γαλλία καὶ σήμερον ἐτι διαιοεῖται εἰς δύο διακεκριμένας χώρας. Ἡ μία, ἡ πρὸς βορρᾶν, εἶναι ἐκεῖνη ἐνθα ἐπικρατεῖ ἡ τακτικὴ ἐκμίσθωσις, ἡ διὰ τῶν ἵππων ἐργασία καὶ τὸ τριετὲς σύστημα τῶν ἀμειψισπορῶν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον βελτιωμένον. Ἡ ἐτέρα, ἡ πρὸς μεσημβρίαν, εἶναι ἐκεῖνη ἐνθα ἐπικρατεῖ τὸ κολλιγικὸν σύστημα (Métayage), ἡ διὰ τῶν βοῶν ἐργασία καὶ αἱ διετεῖς ἀμειψισποραὶ, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1758, ἡ μὲν πρώτη ἐπεξετάθη εἰς μεγαλητέραν ἔκτασιν, ἡ δὲ δευτέρα ἠλαττώθη κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν.

Ὁ Κεσναῖῦ ἐκτιμᾷ τὸν μέσον ὄρον τῆς παραγωγῆς εἰς 15 ἑκατόλιτρα σιτηρῶν κατὰ ἑκτάριον (δέκα στρεμμάτων) τῆς

μεγάλης γεωργίας και εις 7 1/2 τῆς μικρᾶς, ἤτοι τὸ ὅλον διὰ τε τὴν μεγάλην γεωργίαν και διὰ τὴν μικρὰν, εις ἑξομήκοντα ἑκατομμύρια ἑκατόλιτρα· ἀλλ' ὑπὸ τὸ ὄνομα σιτηρὰ περιλαμβάνονται μετὰ τοῦ σίτου, και σπόροι κατώτεροι, οἷον ἡ σίκαλη και ἡ βρώμη. Ἡ αὐτὴ σύγχυσις ἐπικρατεῖ ἔτι και σήμερον εις διάφορα μέρη τῆς Γαλλίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σίκαλη τότε ἐκαλλιεργεῖτο γενικώτερον ἢ ὁ σίτος, δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν κατὰ προσέγγισιν τὰ 70 ἑκατομμύρια ἑκατόλιτρα ὡς ἑξῆς. 25 ἑκατομμύρια εις σίτον, και 45 ἑκατομμύρια εις σίκαλην και κριθήν. Ὁ Κεσναῖῦ προστίθει διὰ τὴν βρώμην 11 περίπου ἑκατομμύρια ἑκατολίτρων. Σήμερον ἡ παραγωγή τοῦ σίτου σχεδὸν ἐτριπλασιάσθη, ἡ δὲ τῆς σίκαλης και τῆς κριθῆς ἔμεινεν ἡ αὐτὴ, και μόνη ἡ τῆς βρώμης ἐτετραπλασιάσθη· κατὰ τὸ 1750 τὰ γαιώμηλα μόλις ἦσαν γνωστὰ, ἐπομένως τὸ πολυτιμον τοῦτο συμπλήρωμα, ὅπερ ταῦτα χορηγοῦσι διὰ τὴν τροφήν τῶν ζῶων και τῶν ἀνθρώπων, ἔλλειπε τότε ὀλοτελῶς. Ἐκαλλιέργουν ὀλίγα χορταρικά καλά, πολλὰ δὲ ἄλλα προϊόντα, ἅτινα σήμερον εἶναι πλούτη, δὲν ὑπῆρχον τότε.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν βοῶν ἦτο, κατὰ τὸν Κεσναῖῦ, 5 ἑκατομμυρίων, ἤτοι τὸ ἥμισυ τῶν σήμερον ὑπαρχόντων, και ὡς πρὸς τὴν ποιότητα ἦσαν ἔτι κατώτεροι. Ἐσφάζον τότε κατ' ἔτος 4—500,000 κεφαλὰς, σφάζουσι σήμερον δεκάκις τόσας· ἀλλὰ και τὰ ζῶα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἠναγκασμένα νὰ ζητῶσι μόνα τὴν τροφήν των εις ἀνύδρους χέρσους γαίας, εις τοὺς ἀγεωργήτους ἀγρούς, εις τὰ θαλιώδη λειβάδια, δὲν δύνανται νὰ παραβληθῶσιν, ὡς πρὸς τὸν μέσον ὄρον βάρους, μετὰ τὰ σημερινὰ ζῶα, τὰ ὅποια βόσκουσιν εις καλά λειβάδια, ἢ τρέφονται ἐν τῇ φάτνῃ μετὰ ῥίζας και χόρτα τεχνικά. Οἱ βόες ὄρειων τινων χωρῶν, ὅπου τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῶν χονδροειδῶν και ἀκαλλιεργήτων βοσκῶν ἐπικρατεῖ ἔτι και νῦν, δύνανται νὰ δώσωσιν ἰδέαν τινὰ τῶν ζῶων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὰ πρόβατα δὲν ἦσαν, οὔτε πολυαριθμότερα, οὔτε καλῆτερα κατ' ἀναλογίαν. Μόνος ὁ ἀριθμὸς τῶν χοίρων ἦτον ἀνάλογος πρὸς τὸν τότε πληθυσμὸν. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἵππους, εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Τουρκῶ, θελήσας νὰ διοργανίση τὰ ταχυδρομεία κατὰ τὸ 1776, δὲν ἠδυνήθη νὰ προμηθευθῇ τοὺς 6.000 ἵππους, οἵτινες ἦσαν ἀναγκαῖοι πρὸς τοῦτο.

Ὁ Κεσναῖῦ μόνον ἐν παρόδῳ ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀμπέλου. Ὁ Μπωσόβρ (Beausobre) ὑπελόγιζε κατὰ τὸ 1764 τὴν ἐτησίαν ἐσοδίαν τοῦ οἴνου εις 13 ἑκατομμύρια ἑκατολίτρων, ἤτοι τὸ

τρίτον τῆς σημερινῆς. Ἐν κεφαλαίῳ, ἐκτιμῶντες τὴν τότε παραγωγὴν κατὰ τὰς σημερινὰς τιμὰς τῶν προϊόντων, εὐρίσκομεν τὴν ἀξίαν των ἀναβαίνουσαν εἰς 1,250 ἑκατομμύρια φράγκων διὰ τὴν ὅλην παραγωγὴν τῆς γαλλικῆς γεωργίας κατὰ τὸ 1770.

Οὕτω δὲ ὁ λαὸς, καίτοι ἀριθμούμενος εἰς 16—18 ἑκατομμύρια ψυχῶν, εἶχε φθάσει εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν πτωχείας. Ὁ κυρίως λεγόμενος λαὸς εὐρίσκετο εἰς κτηνώδη κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀνώτεροι κλάσεις δὲν κατετρόχοντο ὀλιγώτερον ὑπὸ τῆς κοινῆς πτωχείας. Ὁ Βωμπὰν ἔκαμεν, ἐν τῷ συγγράμματί του τὰ βασιλικὰ δέκατα, ἀνάλυσιν τῆς γαλλικῆς κοινωνίας, ἣτις προξενεῖ φρίκην· κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Κεσναϊῦ, τὸ καθαρὸν εἰσόδημα τῶν ιδιοκτητῶν ἀνέβαινεν εἰς 76 ἑκατομμύρια λίβρας διὰ τὰς γαίας τὰς σπειρομένας σιτηρὰ, συμπεριλαμβανομένων δὲ τῶν ἀμπέλων καὶ τῶν ἄλλων προϊόντων δυνάμεθα ν' ἀναεῖβάσωμεν τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς τὸ διπλάσιον. Ἡ τότε λίβρα μόλις ἰσοτιμᾶται μὲ τὸ σημερινὸν φράγκον. Αἱ ἀγροικίαι ἐξεμισθῶντο τότε πρὸς ἓν φράγκον τὸ στρέμμα διὰ τὴν μεγάλην γεωργίαν καὶ πρὸς 20—30 λεπτὰ τὸ στρέμμα διὰ τὴν μικρὰν· σύγχρονός τις τοῦ Κεσναϊῦ ὁ Δουπρέ δὲ Σαιν-Μὼρ (Dupré de Saint Maur) λέγει ὅτι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Βερρόν, τῆς Καμπανίας, τῆς Μαίνης καὶ τοῦ Πιατοῦ αἱ ἀγροικίαι ἐνοικιάζοντο πρὸς 15 λεπτὰ τὸ στρέμμα καὶ μὲ τὴν τιμὴν ταύτην οἱ ἐκμισθῶνται μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἠδύνατο νὰ ζῶσιν.

Ἐκπληκτικὴ μαρτυρία, μεταξὺ χιλίων ἄλλων, τῆς γενικῆς ταύτης πτωχείας, εὐρίσκεται ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τοῦ μαρκεσίου Ἀρζενσὸν (Argenson), ὅστις ἐν ἔτει 1739, δηλαδὴ πέντε ἔτη πρὶν ἢ διορισθῆ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ἔγραψε τὰ ἑξῆς. αὐτὸ ἀληθὲς κακὸν, ὅπερ ὑποσκάπτει τὰ θεμέλια τοῦ βασιλείου καὶ τὸ ὅποιον δὲν θέλει λείψει νὰ ἐπιφέρῃ τὴν καταστροφὴν του, εἶναι ὅτι ἐν Βερσαλλίαις τυφλώττουςιν ὡς πρὸς τὴν ἀπελπιστικὴν κατάστασιν τῶν ἐπαρχιῶν· εἶδον, ἀφ' ὅτου ὑπάρχω, τὴν βαθμιαίαν ἐλάττωσιν τοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γαλλίας· ὑπάρχει σήμερον βεβαιότης, ὅτι ἡ δυστυχία ἐφθασεν εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν. Τὴν στιγμὴν ταύτην, καθ' ἣν γράφω, ἐν πλήρει εἰρήνῃ καὶ μὲ τὰ φαινόμενα ἐσθδίας, ἀν' ὅχι ἀρθήνου, τοῦλάχιστον μετρίας, οἱ ἄνθρωποι ἀποθνήσκουσι περὶ ἡμῶν, ὡς αἱ μυῖαι, ἀπὸ τὴν πτωχείαν, τρώγοντες μόνον χάρτα. Αἱ ἐπαρχίαι τῆς Μαίνης, τοῦ

Άγκουμοά (Angoumois), τῆς Τουραίνης, τοῦ Ἄνω Ποατοῦ, τοῦ Περιγγορ, τῆς Αὐρηλίας καὶ τοῦ Βερόν, εἰσὶν αἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων πάσχουσαι· δὲν ἐσταμάτισεν ἕως ἐδῶ τὸ κακόν, ἀλλὰ προβαίνει ταχέως καὶ κατέλαβει ἢ ἢ τὰ περίξ τῶν Βερσαλλιῶν. Ὁ δούξ τῆς Αὐρηλίας ἔφερον ἐσχάτως εἰς τὸ βασιλικὸν συμβούλιον τμημα ἄρτου κατεσκευασμένου ἀπὸ πτέρην, τὸν ὅποιον ἡμεῖς τῷ ἐπρομηθεύσαμεν. Ὁ δούξ θέσας τὸν ἄρτον ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως «Μεγαλειότατε, προσεφώνησεν αὐτῷ· ἰδοὺ μὲ τί τρέφομαι οἱ ὑμέτεροι ὑπήκοοι!

Ἰδοὺ ἀπὸ ποίαν βαθεῖαν ἄβυσσον ἔπρεπε νὰ ἀναβῆ ἡ Γαλλία ὅπως ἀνέλθῃ εἰς τὸ φῶς· δὲν εἶναι ἐπομένως ἄπορον, ἐὰν μετὰ προσπαθείας διηνεκεῖς ὀλοκλήρου αἰῶνος, δὲν ἠδυνήθη εἰσέτι νὰ θεραπεύσῃ ἐντελῶς τὰς πληγὰς τῆς. Κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα, ἡ μὲν γεωργία ἐτετραπλασίασε τὰ προϊόντα τῆς, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἐδιπλασιάσθη καὶ τὸ εἰσόδημα τῶν γαιῶν ἀνέβη ἐξ 150 εἰς 1,500 ἑκατομ. δηλαδή κατ' ἀναλογίαν τοῦ 2 πρὸς 10. Αὗται εἰσὶ πρόοδοι μέγιστοι, καὶ ἐὰν ἡ ἀφετηρία δὲν ἦτο τοσοῦτον ταπεινὴ, ἠδύναντο αὗται νὰ ἐξαρκέσωσι καὶ πέραν τοῦ δέοντος ὥστε νὰ διατηρήσωσι τὴν ἡμετέραν ἐν τῷ κόσμῳ θέσιν. Οὐδεὶς ἄλλος λαὸς, ἐκτὸς τοῦ τῆς Ἀγγλίας, ἔκαμε τοσοῦτον μεγάλας προόδους κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα, καίτοι αἱ περιστάσεις δὲν ἦσαν πάντοτε εὐνοϊκαὶ τῇ Γαλλίᾳ. Ἐκ τῶν ἑκατὸν τούτων ἐτῶν, τὰ πεντήκοντα περίπου συνεταράχθησαν ἀπὸ φρικώδεις ἐπαναστάσεις καὶ αἱματοφύρτους πολέμους. Ἡ Γαλλία δὲν εἶχεν ἀληθῶς καλὸν καιρὸν, εἰμὴ μόνον κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣ', κατὰ τὴν ὑπατείαν καὶ κατὰ τοὺς τριάκοντα δύο ἐνιαυτοὺς τῆς τελευταίας συνταγματικῆς μοναρχίας.

Ἡ κίνησις τῆς παλιγγενεσίας ἀρχίζει νὰ γίνηται ὅπως οὖν ἐπαίσθητῆ, μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 1763, διὰ τῶν, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου τῶν σιτηρῶν, διδασχῶν τῶν οικονομολόγων. Εἰς τὰ ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ ἄρθρα τοῦ Ὁ Κεσναῖ, καταδεικνύων τὴν ἔκτασιν τοῦ κακοῦ, ὑπέδειξε συγχρόνως καὶ τὰ θεραπευτικὰ μέσα. Ὅλαι αἱ κατόπιν πραγματοποιηθεῖσαι πρόοδοι τῆς ἐθνικῆς γεωργίας προλέγονται εἰς τὰ δύο ταῦτα ἄρθρα· ἐχρειάσθη καιρὸς τις, ὥστε ἡ νέα διδασκαλία νὰ διαδοθῆ καὶ ἀποτελέσῃ σχολήν. Ἐν τοσοῦτῳ ἡ παλαιὰ κοινωνία διελύετο. Ἐπὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Λουδοβίκου ΙΣ', αἱ ἐπιθυμίαι τοῦ τόπου πρὸς καλητέρευσιν τῆς γενικῆς καταστάσεως, πανταχόθεν ἐξεδηλώθησαν. Ὁ Τουρκῶν πρῶτος ἔφερε τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἐτοιμορ-

ρόπου τούτου οικόδομήματος. Πρὸ τοῦ 1789 μεγάλοι ἀναμορφώσεις εἶχον ἤδη ἐκτελεσθῆ. Ἡ ἐργασία εἶχεν ἐλευθερωθῆ, καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου τῶν σιτηρῶν εἶχεν ἤδη ἀνακηρυχθῆ. Αἱ πρῶται συζητήσεις τῆς συντακτικῆς συνελεύσεως ἀπετελείωσαν ὅ,τι εἶχεν ἤδη ἀρχίσει. Τὸ ἔθνος τέλος πάντων ὀνέπνεεν. Ἐὰν ἡ Γαλλία τοῦ 1789 ἤξευρε νὰ σταματήσῃ, ὡς ἡ Ἀγγλία ἐν ἔτει 1688, δὲν μένει ἀμφιβολία ὅτι, ὁ κοινὸς πλοῦτος ἤθελε λάβει ἔκτοτε ἀνάπτυξιν τεραστίαν.

Ἡ φρικώδης ἀνατροπὴ, ἣτις διεδέχθη τὰς ἡμέρας ταύτας τῶν ἐλπίδων, ἐκώλυσε τὴν ἀρτι ἀναγεννωμένην πρόοδον. Μετὰ δεκαετεῖς δοκιμασίας, ἡ ὑπατεία ἔδωκεν εἰς τὸ ἔθνος ὥρας τινὰς ἀναπαύσεως καὶ ἴδομεν τότε τὴν προοδευτικὴν κίνησιν, μετέωρον ἕως τότε ὡς ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν καταιγίδων, νὰ ἐκραγῆ ἐκ νέου μετ' ἀκατασχέτου δυνάμεως. Αἱ ὠραῖαι ἡμέραι τῆς εἰρήνης τοῦ Βερβέν (Verbins), ἐφαίνοντο ὅτι ἐπανῆλθον. Δυστυχῶς νέα πληγὴ ἦλθε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ὁρμὴν ταύτην. Διότι οἱ ὀλέθριοι πόλεμοι τῆς αὐτοκρατορίας ἐπηκολούθησαν ἀμέσως, τὰ δὲ κεφάλαια καταναλώθησαν ἀφειδῶς εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ λαὸς ἐδεκατίσθη πάλιν εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν· καὶ ἐφαίνετο ὅτι, αἱ ἐπὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' ἀνακηρυχθεῖσαι μεγάλοι ἀρχαί, δὲν ἤθελον κατορθῶσαι ποτὲ νὰ φέρωσι τοὺς καρπούς των. Ἡ Γαλλία διῖδε στιγμασίως μόνον τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἐπέπρωτο νὰ τὰς ἀπολέσῃ ἀμέσως. Ἀληθῶς δ' εἰπεῖν μόνον ἀπὸ τοῦ 1815 ἡ ἐθνικὴ ἐργασία ἠδυνήθη ν' ἀναπτυχθῆ ἄνευ προσκομμάτων, καὶ εἶναι γνωστὸν τὸ τί ἐκ τούτου προέκυψεν.

Ἀναγκαῖον ν' ἀνέλθωμεν μέχρι τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Α' διὰ νὰ εὐρωμεν παρὰ τοῖς ἄγγλοις παρόμοιον ἐκείνου, ὅπερ συνέβη ἐν Γαλλίᾳ ἑκατὸν ἔτη μετὰ ταῦτα. Ἀπὸ τοῦ 1750 ἡ πρόοδος ἀποβαίνει ἐπαισθητὴ. Ἡ ἀντιπροσωπικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἤδη θεμελιωθῆ ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ὁ ἀγροτικὸς πλοῦτος εἶχε μεγαλώσει μετ' αὐτῆς. Ὁ τόπος οὗτος, ὅστις παρήγαγε μόλις 2 ἑκατομμύρια κουάρτερ σιτηρῶν ἐπὶ τῶν Στουάρδων, ἐσώδευσε κατὰ τὸ 1750 τὸ διπλάσιον καὶ βασιμηδὸν κατήντησεν εἰς 13 ἑκατομμύρια κουάρτερ, ἅτινα ἐσοδεύει σήμερον. Τὸ κρέας, ὁ ζύθος, τὰ μαλλία καὶ ὅλα τὰ ἀγροτικὰ καταναλώσιμα ἠκολούθησαν τὴν αὐτὴν πρόοδον· ἀλλ' ὡσαύτως, ἐνῶ ἡ λοιπὴ Εὐρώπῃ ἔφθινεν ὑπὸ τὰς καταθλίψεις παντὸς εἴδους, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀσφάλεια διεχύνοντο ὡς γλυκὺ φῶς εἰς τὰς βρετανικὰς πεδιάδας. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὁ

Θόμψων ψάλλει τὰ ἱερὰ ταῦτα ἀγαθὰ. «*Ἡ ἐλευθερία, λέγει οὗτος, βασιλεύει ἐν ταῦθα μέχρι τῶν ταπεινωτέρων καλυβῶν καὶ φέρει εἰς αὐτὰς τὴν ἀφθορίαν.*» Ἀλλαχοῦ πάλιν ἐκφωνεῖ ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν Ἀγγλίαν· «*καὶ χῶραί σου ἔχουσιν ἀφθορίαν πλούτου, τοῦ ὁποίου ἡ κτῆσις ὑπάρχει πληρέστατα ἐξησραλισμένη εἰς τοὺς εὐτυχεῖς γεωργοὺς σου.*» Ἀπὸ ἑκατὸν ἐξήκοντα ἤδη ἑτῶν, οἱ εὐγενεῖς θεσμοί, οἵτινες ὑπερασπίζονται τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν προσώπων καὶ τῶν κτημάτων, ἐβασίλευσαν ἀδιαλείπτως καὶ ἀπὸ ἑκατὸν ἐξήκοντα ἤδη ἑτῶν ἡ εὐτυχία συνοδεύει αὐτούς.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, καθ' ἣν στιγμὴν ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις, ἡ ἀγγλικὴ γεωργία ἦτο πλουσιωτέρα ἀφ' ὅ,τι εἶναι σήμερον ἡ γαλλικὴ. Πολλοὶ ἔγγραφοι ἀποδείξεις θεβαιούσι τοῦτο, μεταξὺ δὲ ὄλων τῶν ἄλλων, αἶ τε ἔρυναι τοῦ Πίτ, διὰ τὴν νομοθέτησιν τοῦ φόρου *income tax*, αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρθούρ Γιούγκ καὶ αἱ τοῦ σίρ Ἰωάννου Σέγγλερ. Ὁ Πίτ ὑπελόγιζε, κατὰ τὸ 1798, τὸ ὄλον τοῦ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν γαιῶν εἰσοδήματος διὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὸν τόπον τῶν Γάλλων εἰς 25 ἑκατομμύρια λίρας στερλίνας, ἢ 625 ἑκατομμύρια φράγκων καὶ τὸ κέρδος τῶν ἐκμισθωτῶν εἰς 18 ἑκατομμύρια λίρας στερλίνας, ἢ 450 ἑκατομμύρια φράγκων, ἦτοι κατὰ μέσον ὄρον, διὰ μὲν τὸ τῆς ἰδιοκτησίας εἰσόδημα φράγκα 4 κατὰ στρέμμα, διὰ δὲ τὸ κέρδος τῶν ἐκμισθωτῶν φράγκα 3. Εἶναι δὲ ἀμφίβολον, ἐὰν λαμβάνοντες τὸ πλουσιώτερον ἡμισυ τῆς Γαλλίας θέλομεν εὖρει σήμερον παρόμοιον ἀποτέλεσμα. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ὁ μέσος ὄρος τῶν ἀγροτικῶν ἡμερομισθίων ἦτον ἐπτὰ σελίνια καὶ 3 δηνάρια, ἢ 9 φράγκα καθ' ἑβδομάδα, ἢ 1 1/2 φράγκον διὰ πᾶσαν ἐργάσιμον ἡμέραν, καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἀνέβαινε τὸ ἡμερομισθιον ἀπὸ 9 ἕως 10 σελίνια ἢ 2 φράγκα διὰ πᾶσαν ἡμέραν. Εἶναι δὲ ἐπίσης ἀμφίβολον ἐὰν καὶ εἰς τὸ καλλίτερον ἡμισυ τῆς Γαλλίας τὰ ἀγροτικὰ ἡμερομισθία δύνανται καὶ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ ἦναι τοσοῦτον ὑψωμένα καὶ μολονότι ἡ τιμὴ τῶν καταναλωσίμων ἦτο τότε ἐν Ἀγγλίᾳ πολὺ κατώτερα τῆς ἐν Γαλλίᾳ σημερινῆς τιμῆς. Ἡ ἀξία τῶν οἰκοδομῶν ἀνέβαινε κατὰ τὸν διδάκτορα Μπῆκ, εἰς 200 ἑκατομμύρια λίρας στερλίνας, ἢ εἰς 5 δισεκατομμύρια φράγκα, ἡ δὲ τῶν γαιῶν, κατὰ τὸν ἴδιον, εἰς 600 ἑκατομμύρια λίρας στερλίνας, ἢ εἰς 15 δισεκατομμύρια φράγκα, ἦτοι εἰς 100 φράγκα κατὰ

στρέμμα, και μ' αὐτὴν τὴν τιμὴν ἔδιδον, κατὰ μέσον ὄρον, εἰσόδημα 4 τοῖς 0/0.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ καρποὶ ἑνὸς αἰῶνος ἐλευθέρως και τακτικῆς ἀναπτύξεως, μ' ὅλας τὰς μερικὰς καταστροφὰς, ὡς π. χ. ὁ πόλεμος τῆς Ἀμερικῆς. Εἰς τὸ ἐπόμενον ἡμισυ αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ 1800 μέχρι τοῦ 1850, ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀγγλίας ἐδιπλασιάσθη, και ἡ ἀγροτικὴ παραγωγὴ ἠκολούθησε τὴν αὐτὴν πρόοδον, μ ὄλον τὸν φρικώδη ἀγῶνα, ὅστις ἐπλήρωσε τὰ πρῶτα δεκαπέντε ἔτη· ὄχι μόνον ἡ συνταγματικὴ Ἀγγλία κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τὸν δεσποτισμὸν και τὸ μέγα δαιμόνιον ὀπλισμένον μ' ὅλας τὰς δυνάμεις ἔθνους πολυαριθμωτέρου και ἀσυγκρίτως πολεμικωτέρου, ἀλλὰ και ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐσωτερικοῦ πλοῦτου δὲν ἀνεσάλῃ ἐπαισθητῶς ἀπὸ τὰς σφοδρότητας τῶν μαχῶν. Ποτὲ τὰ νομοσχέδια περὶ καλλιεργείας τῶν χέρσων γαιῶν (inclosure) δὲν ἦσαν πολυαριθμώτερα, ὅσον διαρκούντος τοῦ κατὰ τῆς Γαλλίας πολέμου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ σύστημα τῶν ἀμειψισπορῶν τοῦ Νορθόλ ἔκαμε τὰς μεγαλητέρας κατακτήσεις, τότε τὰ δόγματα τοῦ Μπακθὴλ και τοῦ Ἀρθοῦρ Γιούγκ ἐγενικεύθησαν, τότε ὁ δούξ τοῦ Μπεδφόρδ, ὁ λόρδος Λείσστερ και πολλοὶ ἄλλοι ἐπωφελήθησαν τοσοῦτον εὐτυχῶς ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας.

Ἡ Σκωτία και ἡ Ἴρλανδία εἶχον ὀλιγώτερον εὐτυχῆσαι κατὰ τὸ 1798, διότι ὀλιγώτερον καλῶς ἐκυβερνῶντο. Ὁ Πίτ ἐπελόγιζε τὰ πλοῦτη τῆς Σκωτίας εἰς τὸ ὄγδοον τῶν τῆς Ἀγγλίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ὀρεινὴ Σκωτία οὐδὲν σχεδὸν εἶχε μέρος εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον, ἀπέβαινε διὰ τὴν Πεδινήν Σκωτίαν, μέσος ὄρος κατὰ στρέμμα 2 φράγκα και 20 λεπτὰ διὰ τὸ τῆς ἰδιοκτησίας εἰσόδημα, και 1 φράγκον και 20 λεπτὰ διὰ τὸ κέρδος τοῦ ἐμισθωτοῦ· και τῷ ὄντι ἡ Σκωτία δὲν ἔχαιρε τὰξιν και ἐλευθερίαν εἰμὴ ἀπὸ πεντήκοντα ἡδὴ ἐτῶν. Θέλομεν ἰδεῖ ἔτι καλῆτερον, ὅταν ὀμιλήσωμεν περὶ Ἴρλανδίας, τί φέρει ἡ ἔλλειψις τῆς ἐλευθερίας και τῆς ἀσφαλείας.

Μένει λοιπὸν ἐντελῶς βεβαιωμένον ὅτι εἴτε ἐν Γαλλίᾳ, εἴτε ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ γεωργικὴ ἀνάπτυξις ἠκολούθησε κατὰ πόδας τὴν καλὴν κυβερνήσιν. Ἡ ἀγροτικὴ μεταμόρφωσις, ἣτις διεπράχθη ἐν Γαλλίᾳ, ἀπὸ τοῦ 1796 μέχρι τοῦ 1848, εἶχεν ἡδὴ λάβει χώραν ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1650 μέχρι 1800. Αἱ αὐτὰ αἰτίαι ἔδωσαν τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Ὑπάρχει μεταξὺ τῆς Ἀγ-

γλίας τῶν Στουάρτων καὶ ἐκείνης τοῦ Πίτ, ἡ αὐτὴ διαφορὰ ἣτις ὑπάρχει καὶ μεταξὺ τῆς Γαλλίας τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' καὶ ἐκείνης τοῦ Λουδοβίου Φιλίππου· ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι περιστατικὸν ἰδιάζον μόνον τῇ Γαλλίᾳ καὶ τῇ Ἀγγλίᾳ. Εἰς τοὺς ἀρχαίους καιροὺς, ὡς καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους, ὁ γεωργικὸς πλοῦτος ἔρχεται καὶ φεύγει μὲ τὰ πολιτικὰ ἥθη. Ἡ δημοκρατικὴ Ῥώμη ἐκαλλιέργει θαυμασίως τοὺς ἀγρούς της, ἡ δὲ ὑπόδουλος Ῥώμη ἄφινεν αὐτοὺς ἀκαλλιεργήτους. Ἡ Ἰσπανία τοῦ μέσου αἰῶνος ἐκαίμενε θαυμασίαν γεωργίαν, ἡ δὲ Ἰσπανία τοῦ Φιλίππου Β' δὲν ἐργάζεται πλέον. Ὁ Ἐλβετὸς καὶ ὁ Ὄλλανδὸς γονιμοποιοῦσι τὰ ξηρὰ ὄρη καὶ τὰ ἀδιάβατα τενάγη, ὁ δὲ Σικελὸς ἀποθνήσκει τῆς πείνης ἐπὶ τοῦ γονιμωτέρου ἐδάφους. «Οἱ τόποι, λέγει ὁ Μοντέσκιος ἐν τῷ συγγράμματί του τὸ Πνεῦμα τῶν Νόμων, (βιβλίον ΙΗ' κεφάλ. γ'), δὲν γεωργοῦνται κατὰ λόγον τῆς γονιμότητός των, ἀλλὰ κατὰ λόγον τῆς ἐλευθερίας των.»

Ἡ ἐλευθερία ἦτο κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον παραγωγικὴ ἐν Ἀγγλίᾳ, καθ' ὅσον δὲν συνωδεύετο ἀπὸ τὰς ἀταξίας, αἵτινες πολλάκις τὴν ἐμόλλυναν καὶ τὴν ἐδυσφήμισαν ἀλλαχοῦ. Μ' ὅλας τὰς κατ' ἐπιφάνειαν ταραχάς, τὰς ὁποίας συνεπάγεται πάντοτε ἡ ἐξάσκησις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ εἰς τὸν σοφώτερον λαὸν, ὁ πυθμὴν τῆς ἀγγλικῆς κοινωνίας ἔμενε πάντοτε ἡσυχος. Αἱ μεταμορφώσεις, τὰς ὁποίας ὁ καιρὸς φέρει, καὶ αἵτινες εἶναι αὐτὴ ἡ ζωὴ τῶν λαῶν ἐπραγματοποιήθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ ἀνεπαίσθητως, ἄνευ βιαίων κλονισμῶν, οἵτινες πάντοτε καταστρέφουσι πολλὰ κεφάλαια. Τὰ συμβάντα καὶ αὐτοῦ τοῦ 1688 εἶχον, ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον, τὸν χαρακτῆρα ἐπαναστάσεως.

Ἀποδίδουσι συνήθως τὴν ἐθνικὴν ταύτην μετριοφροσύνην εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν πνεῦμα. Ἀναμφιβόλως ἡ ἀριστοκρατία συντελεῖ εἰς τοῦτο, ἀλλὰ μόνον διὰ τὸ μέρος τὸ ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸ πρόσωπον, ὅπερ αὐτὴ διαδραματίζει ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Πρὸ πολλοῦ ἤδη, ἡ Βρεττανικὴ κυβέρνησις εἶναι μᾶλλον κατ' ἐπιφάνειαν ἢ πραγματικῶς ἀριστοκρατικὴ, καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὕτη ἐλαττοῦται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν.

Τὸ ἀληθὲς ἔρμα τοῦ πολιτικοῦ σώματος, τὸ ἄρωμα, ὅπερ διαπερᾷ ὀλόκληρον τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν διαφυλάττει ἀπὸ πάντα κλονισμῶν, εἶναι τὸ ἀγροτικὸν πνεῦμα. Τοῦτο εἶναι ἀναμφιβόλως εὐνοϊκώτατον παρὰ τῇ ἀριστοκρατίᾳ, ἀλλὰ δὲν εἶναι

αὐτὴ ἢ ἀριστοκρατία. Ἡ ἀριστοκρατικὴ ἐξουσία δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἄνευ αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐκεῖνο δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ αὐτῆς. Ἡ βρετανικὴ ἀριστοκρατία συνεταύτισε τὰ συμφέροντά της μετὰ τοῦ ἀγροτικοῦ πνεύματος, καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν δυνάμιν της· ἀπεναντίας ἡ γαλλικὴ ἀριστοκρατία διεχωρίσθη ἀπὸ τὸ ἀγροτικὸν πνεῦμα, καὶ τοῦτο ἔφερε τὴν ἀδυναμίαν της. Ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ ἀγροδίαιτος βίος τῶν ἀνωτέρων κλάσεων τῆς κοινωνίας παρήγαγε τὸ μὲν πρῶτον τὰ δραστήρια καὶ ὑπερήφανα ἦθη, ἐξ ὧν προήλθε τὸ συνταγματικὸν σύστημα· κατόπιν δὲ διὰ τῶν μορφωθέντων τούτων ἠθῶν, ἐπροφύλαξε τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ πάσαν ὑπερβολὴν καὶ παρεκτροπὴν. Ἐν Γαλλίᾳ, τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τὸ ὑπάρχον συγχρόνως φιλελεύθερον καὶ συντηρητικόν, ἐλλείπει ὅλως. Εἰς τὰς ἡμέρας μας, ὡς καὶ ἄλλοτε, ἡ ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν ἐγκατάλειψις τῶν ἀγρῶν ἐπροξένησε, καὶ πολιτικῶς ἀκόμη, ὅλον τὸ κακόν, καὶ ἰδοὺ διατὶ αἱ δύο αὗται αἰτίαι τῆς εὐτυχίας, διακεκριμέναι μόνον κατ' ἐπιφάνειαν, δηλαδὴ ἡ ἄνευ ἐπανάστασεων ἐλευθερία καὶ τὸ ἀγροτικὸν πνεῦμα, ἀποτελοῦσι πραγματικῶς μίαν καὶ μόνην.

(Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ.)

Ἀθῆναι τῇ 20 Φεβρουαρίου 1865.

Κ. ΦΩΣΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Σημείωσις τοῦ Συντάκτου. Καταχωρίζοντες μετ' εὐχαριστήσεως τὴν ἀξιολογωτάτην ταύτην μετάφρασιν τοῦ Κυρίου Φωστηροπούλου, καθήκον ἡμῶν θεωροῦμεν πρῶτον μὲν νὰ ἐκφράσωμεν αὐτῷ τὴν εὐγνωμοσύνην μας καὶ ὡς συντάκται καὶ ὡς πολῖται, δι' οὓς καταβάλλει ἐπιτυχεῖς καὶ ἀφιλοκερδεῖς ἀγῶνας πρὸς διάδοσιν τῶν ὑγιεινῶν καὶ ἀληθῶς ἐθνικοσωτηρίων δοξασιῶν, τὰς ὁποίας πάντῃ ἀφιλοκερδῶς δημοσιεύει διὰ τῆς Μελίσσης. Ὁ Κ. Φωστηρόπουλος, ὡς γινώσκουσιν οἱ ἀναγνώσται, εὐπρεστῆθη νὰ δημοσιεύσῃ πολλὰς καὶ ἀξιολόγους πραγματείας διὰ τῆς Μελίσσης. Καλῶς δὲ γινώσκων, ὅτι μόλις ἐπαρκοῦμεν εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῆς μετ' εὐγενοῦς ὑπερηφανείας ἀπέφυγε πᾶσαν ἐκ μέρους ἡμῶν ὑλικὴν ἀμοιβήν. Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον καθήκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ εὐχρηθῶμεν, ἵνα παραδειγματισθῶμεν καὶ ἡμεῖς τοὺς Ἀγγλοὺς κατὰ τε τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν· ἐπανειλημμένως δὲ διακηρύττομεν ὅτι ἄνευ τούτου οὐδεμίαν ἐλπίδα εἶναι νὰ εὐμερῆσωμεν.